

ՔՐԴԱԿԱՆ ԽԱՂԱՔԱՐՏԸ ԹՈՒՐԲ-ՍԻՐԻԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Աշխարհաքաղաքական վերջին զարգացումների հետևանքով մերձավորարևելյան տարածաշրջանում առաջացած անկայունությունն այսօր առավել քան երբևէ արժևորում է քրդական գործոնի և դրա կարգավորման հեռանկարների կարևորությունը՝ օրակարգ բերելով առկա սահմանների վերաձևման անխուսափելիությունը:

Թուրք-սիրիական հարաբերություններն իրենց պատմական զարգացման ընթացքում ունեցել են կերպափոխման մի քանի շրջափուլ, և մինչ «արաբական գարնան» իրադարձությունները դրանք կարելի էր բնութագրել որպես ռազմավարական համագործակցություն:

Սիրիայում ներքաղաքական ճգնաժամի խորացմանը համընթաց նրա շուրջ առաջացած ռազմաքաղաքական և տնտեսական շահերի բախման խաչմերուկում Անկարան հերթական անգամ փորձեց իսլամական աշխարհում գլխավոր դերակատարի գործառույթ ստանձնել: Չափավոր իսլամիստներին, որոնք գործում էին իր անմիջական հովանավորությամբ, իշխանական վերնախավում տեղ հատկացնելու վերաբերյալ Սիրիայի նախագահ Բաշար ալ-Ասադի հետ անարդյունք բանակցություններից հետո¹ Թուրքիան բացահայտորեն ներքաշվեց Սիրիայի ներքաղաքական գործընթացներում և պայմանավորված իր արտաքին քաղաքականության հետաքրքրություններով՝ բնականաբար աջակցեց ընդդիմադիր ուժերին՝ Ասադի վարչակարգի տապալման հստակ մտադրությամբ: Այդ աջակցությունը շատ արագ ռազմատեխնիկական և նյութական բնույթ ստացավ, երբ Անկարան իր տարած-

¹ Щегловин Ю. Б., О турецко-сирийских отношениях, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/18-05-12.htm>

քում հիմնեց Սիրիական ազատ բանակի ճամբարներ՝ մասամբ ֆինանսավորելով ընդդիմությանը և նրա ռազմական թևը:

Նշենք, որ Թուրքիայի՝ Ասադի վարչակարգի տապալման ծրագրերի համակարգում Սիրիայի քրդերը՝ որպես բնակչության ամենախոցելի խավ, առաջնայնություն ձեռք բերեցին, իսկ սիրիական ճգնաժամի ծավալմանը զուգընթաց քրդական գործոնի դերը կտրուկ աճեց: Դա պայմանավորված էր այն ակնհայտ իրողությամբ, որ Թուրքիայից բացի, քրդերով սկսեցին հետաքրքրվել ինչպես սիրիական իշխանությունները, այնպես էլ ընդդիմությունը՝ փորձ անելով քրդական հոծ համայնքի հնարավորությունները ծառայեցնել ի նպաստ իրենց քաղաքական շահերի: Միևնույն ժամանակ քրդերը, օգտվելով երկրում առկա ներքաղաքական լարվածությունից, փորձեցին օգտագործել «բարենպաստ» իրավիճակը հօգուտ իրենց ազգային և ռազմավարական շահերի: Հատկանշական է, որ քաղաքական իրադարձությունների զարգացումներին համընթաց քրդական գործոնի կարևորությունը Անկարայի համար հետզհետե վերաճեց լրջագույն խնդրի, քանի որ իրենց ազգային ինքնության պահպանման համար պայքարող քրդերը, որոնք կազմում են Սիրիայի բնակչության մոտավորապես 10 տոկոսը, հիմնականում կենտրոնացված բնակվում են երկրի հյուսիսարևելյան հատվածում՝ թուրք-սիրիական սահմանի երկայնքով:

2012 թ. մարտին Սիրիական Քրդստանի Ժողովրդական խորհուրդը՝ *Ժողովրդավարական միություն* կուսակցության գլխավորությամբ, և Քրդական ազգային խորհուրդը հայտարարեցին ինքնավար «Արևմտյան Քրդստանի» ստեղծման մասին՝ Աֆրին մայրաքաղաքով²: Քրդական ազգային խորհուրդը, որը ձևավորվել էր դեռևս 2011 թ. հոկտեմբերին, 16 ռազմաքաղաքական խմբավորումներ միավորող կառույց է և հովանավորվում է Մասուդ Բարզանու կողմից: Ենթադրվում էր, որ այն պետք է առավել վերահսկելի լիներ թուրքական հատուկ ծառայությունների համար: Խնդրահարույց էր, թերևս, Ժողովրդավարական միություն կուսակցությունը (ԺՄԿ), որն, ըստ թուրքական աղբյուրների, Քրդստանի աշխատավորական կուսակցության (այսուհետ՝ PKK) սիրիական թևն է՝ Սալիհ Մուսլիմի գլխավորությամբ³: Չնայած այդ կառույցներից յուրաքանչյուրը կազմավորվել էր քրդական

² Западный Курдистан: Сирийские курды провозгласили автономию на границе с Турцией. <http://www.regnum.ru/news/1507822.html#ixzz2DJfpsIiB>

³ Suriye'de Batı Kürdistan kurulabilir! <http://www.haber7.com/ortadogu/haber/906058-suriyede-bati-kurdistan-kurulabilir>

ազգայնականության հենքի վրա, այնուամենայնիվ, նրանք լուրջ գաղափարական հակասություններ ունեին իրենց մոտեցումներում՝ թե՛ Բաշար Ասադի վարչակարգի, թե՛ Թուրքիայի նկատմամբ: Այնուամենայնիվ շահեկան քաղաքական իրողությունների պարագայում քրդական կազմակերպություններին հաջողվեց շրջանցել ներքին տարածայնությունները, ինչը հազվադեպ երևույթ է քրդական իրականության մեջ, և միավորվել ինքնավարության տեսլականի շուրջ՝ կայացած փաստի առաջ կանգնեցնելով Անկարային:

Եվս մեկ քրդական ինքնավար մարզի կազմավորումն իր սահմանագծին խիստ անհանգստացնում է թուրքական իշխանություններին, որոնք ստիպած են համակարգել ինչպես ռազմաքաղաքական, այնպես էլ հետախուզական ողջ ներուժը՝ կանխարգելելու սիրիական քրդերի համախմբման գործընթացը և փորձելու միավորել նրանց Սիրիական ազգային խորհրդին:

Քրդական հարցը Մերձավոր Արևելքի անլուծելի խնդիրների համատեքստում առկա է նաև ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքական օրակարգում. որքան մեծ կլինի քրդերի համագործակցության պատրաստականությունն ապագայում, այնքան ԱՄՆ-ն ավելի մեծ պատասխանատվություն կստանձնի քրդական հարցի հետագա ամբողջական կարգավորման գործընթացում: Ինչպես Անկարան, այնպես էլ Վաշինգտոնը լուրջ քայլեր են ձեռնարկում քրդերին սիրիական արմատական ընդդիմության հետ մերժեցնելու՝ Վաշինգտոն բանակցությունների հրավիրելով Քրդական ազգային խորհրդի առաջնորդներին⁴: Սակայն քրդական նկրտումները և ամերիկյան հետաքրքրություններն այս անգամ ևս անհամատեղելի էին:

Ակնհայտ է, որ Դամասկոսին հաջողվում էր վերահսկել երկրի հյուսիսարևելյան շրջանները մասամբ PKK-ի և նրա տեղային կառույցի՝ ԺԿԿ զինյալ խմբավորումների աջակցությամբ: Ջանալով թուլացնել PKK-ի ազդեցությունը սիրիական քրդերի վրա՝ ԱՄՆ-ը և Թուրքիան սկսեցին հետևողականորեն համագործակցել Հյուսիսային Իրաքի քրդական ինքնավարության նախագահ Մասուդ Բարզանու հետ, ով, ինչպես հայտնի է, աներկբա հեղինակություն է տարածաշրջանի քուրդ ազգաբնակչության համար⁵: Բարզանուն առավել կանխատեսելի դարձնելու նպատա-

⁴ Syrian Kurds, U.S. meet to streamline opposition to Assad; <http://www.ekurd.net/mismas/articles/misc2012/5/syriakurd494.htm>

⁵ Denise N., Syrian Kurdish Cards, <http://www.ekurd.net/mismas/articles/misc2012/3/syriakurd450.htm>

կով թուրքական իշխանությունները ակտիվացրին փոխադարձ այցելությունների ձևաչափը:

2012 թ. ապրիլին Բարզանու՝ Թուրքիա կատարած այցելության ժամանակ կողմերը վկայեցին վերջին ամիսներին իրենց միջև ամրապնդվող «բարեկամական հարաբերությունների» մասին⁶: Բացի դրանից, Թուրքիան փորձեց Բարզանուց երաշխիքներ կորզել՝ Ասադի վարչակարգի դեմ սիրիական ընդդիմությանն աջակցելու համար: Անհրաժեշտ էր նաև հակազդել *Ժողովրդավարական միություն* կուսակցության անընդհատ աճող հեղինակությանը: Նշենք, որ այդ կուսակցությունը գործում էր՝ անտեսելով Հյուսիսային Իրաքում Քրդստանի տարածաշրջանային կառավարությանն ու Բարզանուն՝ զինված պայքար ծավալելով PKK նպատակների իրականացման համար և չընդունելով Թուրքիայի հետ բարեկամական հարաբերությունների հնարավորությունը⁷:

Անկարայի ճնշման տակ Բարզանին փորձեց չեզոքացնել ԺՄԿ-ին սիրիական Քրդստանի քաղաքական թատերաբեմից, իսկ Էրբիլում կազմակերպված՝ Սիրիայի քրդական կուսակցությունների հանդիպման ժամանակ նա բացահայտորեն խոստացավ «յուրաքանչյուր քրդի, ով կմիանա սիրիական ընդդիմությանը և կպայքարի ԺՄԿ պարտիզանների դեմ Սիրիայի քրդական հատվածում, ամսական 400 ԱՄՆ դոլար վճարել»⁸:

Իրադրությունը փոխվեց Սիրիական ազգային խորհրդի՝ հուլիսի 2–3–ը Կահիրեում անցկացված համաժողովի ժամանակ⁹, որի նպատակն էր ուղղորդել քրդերին միանալու սիրիական ընդդիմությանը: Համաժողովից օրեր առաջ թուրքական իշխանությունների աջակցությամբ Սիրիայի ազգային խորհուրդը գլխավորեց ազգությամբ քուրդ Աբդելբասսեթ Սիդան: Այդ նշանակումը միտված էր քուրդ առաջնորդների հետ ընթանալիք բանակցություններն առավել արդյունավետ դարձնելուն, սակայն համաժողովի ժամանակ սիրիական ընդդիմությունը մերժեց քրդերին հետասաղյան Սիրիայում վարչական ինքնավարության կարգա-

⁶ Barzani İstanbul'da görüşüyor, siyaset.milliyet.com.tr/barzani-istanbul-da-cozum-ariyor/-siyaset/siyasetdetay/19.04.2012/1530385/default.htm

⁷ Ankara, Suriye'de bir Kürt oluşumunun olmayacağına inanıyordu; <http://www.ilkehaber.com/haber/ankara,-suriyede-bir-kurt-olusumunun-olmayacagina-inaniyordu-23033.htm>

⁸ Балмасов С. С., Курдская карта в битве за Сирию, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/11-07-12.htm>

⁹ Fights break out at Syrian opposition meeting <http://www.reuters.com/article/2012/07/03/us-syria-opposition-idUSBRE86213V20120703>

վիճակ տրամադրել, որի պատճառով քրդական պատվիրակությունը լքեց բանակցությունները:

Սիրիայի նախագահ Բաշար ալ-Ասադի պատասխան քայլը քաղաքական ճշգրիտ հաշվարկ էր. նա, ի հակադրություն ընդդիմությանը, երկրի քուրդ ազգաբնակչությանը լայն ինքնավարության հնարավորություն տրամադրեց: Ասադի այդ որոշումը սիրիական ճգնաժամի պայմաններում կարելի է ամենահաջողված քայլը համարել, երբ սիրիական բանակը լքեց քրդական բնակավայրերը՝ փաստացի իշխանությունը հանձնելով քրդերին: Նրանց ձեռքն անցան տեղական ինքնակառավարման բոլոր մարմինները Թուրքիային սահմանակից Քոբանի, Աֆրին, Դարիք, Ամուդե և ալ-Այնադա շրջաններում¹⁰:

Սիրիայի տարածքում դեֆակտո քրդական ինքնավարության կազմավորման հնարավորությունը հետաքրքրեց Իրաքի քրդերի առաջնորդ Մասուդ Բարզանուն, որը, որպես փորձառու քաղաքական գործիչ, քուրդ ժողովրդի ազգային շահը վեր դասեց Թուրքիայի հետ «բարեկամական հարաբերություններից»: Էրբիլում անցկացված տարածաշրջանային կառավարության նիստի ժամանակ նա հայտարարեց, որ սիրիական քրդական կազմակերպությունները միավորման դեպքում կստանան իր անվերապահ աջակցությունը¹¹:

Հուլիսի 9-ին՝ Էրբիլում Բարզանու նախաձեռնությամբ Քրդական ազգային խորհրդի և ԺՄԿ-ի միջև կայացած հանդիպման ժամանակ, պայմանավորվածություններ ձեռք բերվեցին հիմնական վիճահարույց խնդիրների շուրջ: Ստորագրվեց համաձայնագիր՝ համագործակցության և Քրդստանի բարձրագույն խորհուրդ ստեղծելու մասին, որը կստանձներ սիրիական Քրդստանի ժամանակավոր ինքնավարության ղեկավար մարմնի գործառույթ և կներկայացներ Սիրիայի քրդերի շահերը ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին քաղաքական հարթություններում¹²:

ԺՄԿ-ՔԿԿ ազդեցության տակ գտնվող քրդական զինյալ խմբավորումները, որոնք փաստացի վերահսկում էին Սիրիայի հյուսիսային շրջանները, դեռևս 2011 թ. հոկտեմբերին հրաժարվել էին Քրդական ազգային խորհրդին միանալ, այժմ հայտա-

¹⁰ Suriye Kürtleri özerklik yolunda; http://www.dha.com.tr/suriye-kurtleri-ozerklik-yolunda_342775.htm

¹¹ Suriye'de kürd hareketleri, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201286_127%20yeniraporson.pdf, Жигалина О.И., Курдский вопрос в Сирии и ту-реко-курдские отношения; <http://www.iimes.ru/?p=15311>

¹² Barzani Suriye Kürtlerini birleştirdi! <http://www.demokrathaber.net/dunya/barzani-suriye-kurtlerini-birlestirdi-h10014.htm>

րարեցին, որ պատրաստ են համագործակցելու՝ կողմ դնելով իրենց միջև առկա տարաձայնությունները՝ Իրաքյան Քրդստանի օրինակով Սիրիայի հյուսիսարևելյան շրջաններում կազմավորել ինքնավարություն¹³:

Այդ համաձայնագիրն, իհարկե, լուրջ մտահոգության պատճառ դարձավ թուրքական իշխանությունների համար. Հյուսիսային Սիրիայում քրդական ինքնավարության ստեղծումը միևնույն ժամանակ մեծացնում է անկախ Քրդստանի կազմավորման հավանականությունը Թուրքիայի հարավային սահմանին: Ակնհայտ է, որ Էրդողանի կառավարությանն անհրաժեշտ է ամեն գնով խոչընդոտել PKK սիրիական կառույց ԺՄԿ-ի և Բարզանու հովանավորյալ Քրդական ազգային խորհրդի քաղաքական մերձեցման ու համագործակցության ծավալվող գործընթացին:

Բարզանու հետ հերթական բանակցությունների նպատակով Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարար Ա. Դավութօղլուն օգոստոսի 1-ին այցելեց Էրբիլ: Նա մեկ անգամ ևս փորձեց սակարկել Բարզանու՝ Սիրիական ազգային խորհրդին միանալու խնդիրը, որի ղեկավար Աբդելբասսեթ Սիդան նույնպես ներկա էր այդ բանակցություններին¹⁴: Այդ հանդիպմանը հրավիրված էին նաև նոր ձևավորված Քրդստանի բարձրագույն խորհրդի ներկայացուցիչները, որոնք բացառապես միայն Քրդական ազգային խորհրդի անդամներ էին: Չեզոքացնելով ԺՄԿ-ին բանակցային գործընթացից՝ Դավութօղլուին հաջողվեց Քրդստանի բարձրագույն խորհրդի ձևավորումից ընդամենը մի քանի օր անց արդեն խզել քրդական կազմակերպությունների նորահայտ մերձեցումը և տարանջատել միավորման փորձ կատարող քրդական ուժերը: Այնուամենայնիվ Բարզանուն հերթական անգամ հաջողվեց դիմակայել Անկարայի ճնշումներին, խույս տալ Սիրիական ազգային խորհրդին միանալու պարտադրանքներից և սահմանափակվել միայն «Սիրիայում ահաբեկչության և էքստրեմիզմի դեմ համատեղ պայքարի մասին» անորոշ ձևակերպմամբ համաձայնագրի ստորագրմամբ¹⁵:

Ի հակադրություն սիրիական ընդդիմությանն աջակցելու Անկարայի նախաձեռնությունների՝ Դամասկոսը կրկին փորձ արեց որպես հակազդեցության լծակ կիրառելու «քրդական զենքը»՝ որ-

¹³ Bütün Boyutlarıyla Suriye krizi ve Türkiye, <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/rapor52.pdf>

¹⁴ Жигалина О.И., Курдский вопрос в Сирии и турецко-курдские отношения; <http://www.iimes.ru/?p=15311>

¹⁵ Նույն տեղում:

պես ճնշամիջոց օգտագործելով իր վաղեմի «գործընկեր» PKK-ն: Սիրիական իշխանությունների և PKK-ի միջև դեռևս 1998 թ. ընդհատված հարաբերությունների վերականգնման միջնորդի դերը ստանձնեց ԺՄԿ-ն:

Սիրիական հատուկ ծառայությունների և PKK զինվորական ղեկավարության միջև գաղտնի գործարք կնքվեց 2012 թ. մարտի 17-ին Քամըշլըում՝ թուրք-սիրիական սահմանի վրա: Ըստ այդ համաձայնագրի՝ սիրիական կողմը PKK-ին խոստանում էր համակողմանի ռազմական և ֆինանսական աջակցություն Թուրքիայի տարածքում, մասնավորապես սիրիական փախստականների ճամբարներում ահաբեկչական գործողությունների իրականացման դիմաց¹⁶:

Թուրք-սիրիական սահմանին PKK ջոկատների վերազինումը սիրիական իշխանությունների կողմից առնվազն «բնական» պատնեշ է ստեղծում Թուրքիայի հնարավոր ներխուժման ճանապարհին՝ միևնույն ժամանակ որպես հենակետ ծառայելով քուրդ զինյալների՝ Թուրքիայի տարածքում ահաբեկչական գործողություններ իրականացնելու համար: Ներկայումս այս շրջաններում PKK – ԺՄԿ պարտիզանական ջոկատները գործողությունների անսահմանափակ ազատություն ունեն, և ակնհայտ է, որ Թուրքիայի կողմից Սիրիայի ներքաղաքական խնդիրներին ռազմական միջամտության դեպքում նրանք վերսկսված համագործակցության պայմաններում հստակ պրոասադական կողմնորոշում կունենան: Անշուշտ, սա է այն առանցքային գործոններից մեկը, որը հետ է պահում Թուրքիային՝ Սիրիա անմիջական ռազմական ներխուժումից:

Հետևելով Թուրքիայի տարածաշրջանային հայեցակարգային հավակնությունների էվոլյուցիային՝ նկատելի է դառնում մեկ հստակ միտում ևս՝ օգտագործել PKK-ն որպես «այլընտրանքային պատժամիջոց»․ թուրքական իշխանությունները հնարավորինս շահարկում են PKK ահաբեկչական գործունեությունը՝ այն որպես Թուրքիայի ազգային անվտանգության և տարածքային ամբողջականության պահպանման լրջագույն սպառնալիք ներկայացնելով: PKK-ն դարձել է այն «բնական դրդապատճառը», որը հնարավորություն է տալիս թուրքական զինված ուժերին անարգել ներխուժել հարևան երկրներ՝ այնտեղ տեղակայված ռազմաբազաների ոչնչացման պատրվակով: Թուրքական

¹⁶ Балмасов С. С., Курдская карта в битве за Сирию, <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/11-07-12.htm>

իշխանություններն այսօր հետևողականորեն իրականացնում են PKK-ն որպես խաղաքարտ հնարավոր բոլոր միջոցներով տարածաշրջանային գործընթացներում կիրառելու քաղաքականություն:

Այդ ամենին զուգահեռ պետք է նշել, որ ներկայումս թուրք քաղաքական վերնախավի, ինչպես նաև որոշ փորձագետների և վերլուծաբանների մոտ ամրագրվում է այն տեսակետը, որ PKK հարցի լուծման ռազմական ճանապարհը մտել է փակուղի, և տարածաշրջանային ու աշխարհաքաղաքական նոր իրողություններն ուղղակիորեն պարտադրում են նստել բանակցությունների սեղանի շուրջ¹⁷:

Անդրադառնալով Սիրիայի տարածքում քրդական ինքնավարության դեյուրե կայացման հնարավորությանը՝ կարելի է փաստել, որ ճգնաժամի հանգուցալուծման յուրաքանչյուր տարբերակի դեպքում էլ քրդական ինքնավարության հաստատման գործընթացն այլևս անդառնալի է, և Թուրքիան ստիպված է լինելու հաշտվել իրադարձությունների զարգացման նման սցենարի հետ:

¹⁷ P.S. Հոդվածն արդեն հանձնված էր տպագրության, երբ հայտնի դարձավ PKK առաջնորդ Աբդուլլահ Օջալանի և Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանի ներկայացուցիչների միջև ընթացող բանակցային գործընթացի մասին: Բանակցություններ սկսելով Օջալանի հետ՝ Թուրքիայի վարչապետը փորձեց հակակշռել PKK ազդեցությունը Հյուսիսային Իրաքի քրդական ինքնավարության նախագահ Մ. Բարզանու՝ նաև Թուրքիայի քրդերի մոտ աճող հեղինակությանը: Ակնհայտ է, որ ԱԶԿ առաջնորդներին չհաջողվեց վերահսկել և ուղղորդել Բարզանու տարածաշրջանային քաղաքականությունը: Վերջինս՝ քրդերի համախմբման և համընդհանուր քրդական առաջնորդի վերածվելու հավակնությունները, թերևս, լրջորեն անհանգստացնում են թուրքական իշխանություններին, և Օջալանի «դերի» վերաարժևորումը քաղաքական լուրջ հաշվարկ էր Էրդողանի կողմից Թուրքիայի քրդերի քաղաքական կողմնորոշման համար նաև 2014 թ. սպասվող նախագահական ընտրություններից առաջ: